

A német tőke szerepe Erdély iparosításában¹

Mindannyiunk emlékeiben – akik 1989 előtt valamilyen szinten kapcsolatba kerültünk a társadalomtudományokkal – a tőke valami ördögi kreációként tűnik elő, mely csupán nemzeti és egyéni sorsokat rombolt egy szűk kisebbség busás hasznára. Az „idegen” tőkére pedig – az akkori kötelező szóhasználatban – mindez hatványozottan igaz kellett legyen. Az 1990 előtti vonatkozó szakirodalom is ezt a felfogást tükrözi, még akkor is, ha olykor kimondatlanul a vázolt jelenségekből egyéb derül ki. Merthogy már az ekkor közölt adatsorokból is kitűnik, hogy a tőkének, és hangsúlyos módon az „idegen” tőkének igenis pozitív szerepe volt egyes vidékek gazdasági felzárkózásában, hiánya pedig elmaradottságot, megélhetési problémákat, szociális válságot, kivándorlási hullámokat generált.

Nagy Róbert azon szerencsés nemzedékhez tartozik, mely ez irányú vélekedését és kutatói következtetéseit nem kellett madár- és virágnyelven megfogalmazza, adatsorait nem kellett cenzúrázza, hanem arról írhatott, amiről eleve szeretett volna, úgy, ahogyan ezt jónak látta.

A könyv egy 2008-ban megvédett doktori disszertáció célnak megfelelően továbbszerkesztett változata. A szerző disszertációján még Magyarai András irányításával kezdett el dolgozni, majd a mindannyiunk által kedvelt és tisztelt Magyarai professzor halála után Nicolae Bocșan témavezetésével fejezte be munkáját. A témát felgöngyölítő kutatói tevékenysége igen szerteágazó: a Román Nemzeti Levéltár különböző kirendeltségeiben (Brassó, Kolozsvár, Nagyszeben, Temesvár) végzett vizsgálódások mellett a Magyar Országos Levéltár, a Majna-Frankfurtban található Deutsche Bank Történeti Levéltára, a berlini Bundesarchiv, a bécsi Bank Austria Levéltára állagaival is dolgozott. Munkáját jelentősen segítették külföldi tanulmányútjai: a berlini Freie Universitat-on lebonyolított „peregrinációja” – hogy erdélyi eleink régi szóhasználatával éljünk –, illetve a csehországi Olomuc František Palac-

ký-ról elnevezett egyetemén az Erasmus program keretében végzett vendégoktatói tevékenysége.

Nagy Róbert könyvéből kibontakoznak azok a körülmények, amelyek a német tőke erdélyi térhódítását lehetővé tették. A kezdeti terjeszkedés idején ebben szerepe volt a németosztrák nyelvi közösségnek, az 1850-es vámunióknak, majd főleg annak a nyelvi (és ezzel együtt mentalitásbeli, illetve gazdasági-termelési kultúrabeli) közegnek, ami Erdélyben és a Partiumban létezett.

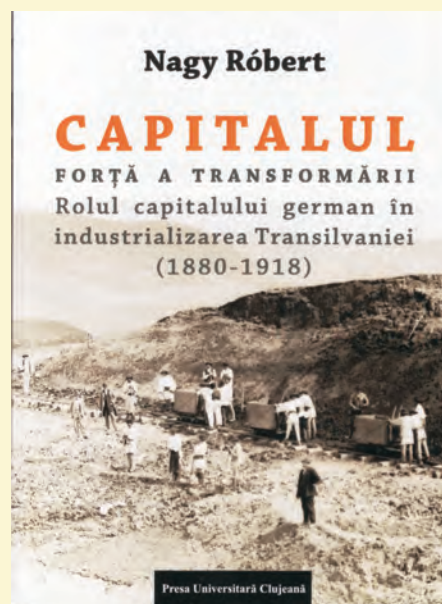
A bevezetőben a szerző kitér a vázolt téma időbeli kereteinek munka közben történt változására is, ami egy eléggé jellemző folyamatnak tűnik. Először az 1852 és 1900 közti időszakot szerette volna vizsgálni, de a kutatás során célszerűbbnek látta az 1852–1914 közti időszak célbavételét, végül a folyamatok összefüggései arra készítették, hogy az 1880–1918 közti időintervallumot válassza kutatása keretéül. Vizsgálata céljával tűzte ki az erdélyi tőkeberuházások eredetének pontos dokumentálását, útjukat a forrásoktól az erdélyi célterületeikig, a korszak német tőkeberuházásainak pontos erdélyi feltérképezését.

Azt is kifejti, hogy értelmezése szerint mit fed a „német tőke” kifejezés: azokról a beruházásokról van szó, amelyek az 1870 utáni Német Birodalomból érkeztek. A kutatások so-

rán – az összefüggések okán – természetesen nem mellőzhetette az előzményeket a Német Államszövetség korszakából, illetve a még korábbiakat, a nyugati térség német államaiból érkezőket.

A kutatott terület: az 1867 után Keleti Károly statisztikus által körvonalozott „statisztikai Erdély”. Itt is szükség volt viszont a célterületet érintő apró finomításokra. Ebből az egységből ugyanis kimarad a Szilágyság, mely viszont a Kolozsvári Kereskedelmi Kamara felügyelete alá tartozott (hasonlóképpen a „statisztikai Erdély” területével), tehát a kutató nem mellőzhetette az itteni jelentősebb beruházások vizsgálatát. Továbbá – megingt csak az összefüggések okán – nem lehetett túllépni bizonyos szomszédos területek (kiemelten Bihar, Szatmár, Arad vármegyék) azonos eredetű beruházásainak bár vázlatos áttekintésén. Merthogy itt is vannak adminisztratív jellegű átfedések (a statisztikai körzetek és Kereskedelmi Kamarák illetékességi területei közti összefonódások), nem beszélve arról, hogy bizonyos vállalatok itt is, ott is rendelkeztek termelőegységekkel.

A másik kérdés, amire a szerző válasszal tartozott: miért korlátozódik vizsgálata (a konkrét összefüggések okán tett kutatási terület-tágításoktól eltekintve) a (kvázi-) történeti Erdélyre? Miért nem foglalkozik immár a Partiummal kibővült országgrésszel? Az indoklás ezzel kapcsolatosan is megtörténik: mert lényegesen különböző gazdasági-társadalmi környezetekről van szó. A Partium területén már 1857-58-ban a magyarországgal összeszőződő tekintélyes vasúthálózat épül ki, ezzel szemben Kolozsvárra 1870-ben, Brassóba 1873-ban érkezik az első vonat... És hol van még a Székelyföld, vagy az országrészt számos egyéb, gazdaságilag egyre inkább elszigetelődő és leszakadó területe? Másfelől Erdély jelentős, főleg délkeleti részei szoros gazdasági kapcsolatokat áptak a Kárpátokon túli területekkel. A szász vidék és a Székelyföld ipari meg kézműves termékei jelentős mértékben és hagyományosan ebbe az irányba vándoroltak. Az 1886 és 1896 közti vámháborús körülmények ezt a régóta működő forgatókönyvet felülírják, ami súlyos

*A Segesvár–Szentágota
vasútvonal építése
(www.agnetheln.ro)*

válságállapotokat idéz elő Délkelet-Erdélyben, míg a Partium – más gazdasági irányultsága okán – ebből jószerezivel semmit sem észlel.

A könyv hat fejezetre tagolódik. Az első fejezet általánosságban foglalkozik a 19. század második felének és a 20. század elejének tőkeberuházási folyamataival. A következő kiemelten a német gazdaság e korszakbeli fejlődési trendjeit követi, különös tekintettel a Kelet- és Délkelet-Európába irányuló tőkeberuházások kérdésére. A harmadik fejezet Erdély makroökonomiai vázlatát adja, kitérvén a korabeli közigazgatási tagolódásra, azokra a körülményekre, amelyek idevonzották a befektetőket, valamint a befektetések szűk célterületeire és jellegére. A negyedik fejezet Erdély gazdasági szerepét az Osztrák–Magyar Monarchia együttesének keretében és összefüggéseiben próbálja boncolgatni, rávilágítva országrészünk periférikus jellegére, mely nem csupán területileg, de gazdasági szempontból is érvényesül; az állam és a helyi polgárság regionális gazdaságélénkítő próbálkozásaira. Az ötödik általában summázza az 1850 és 1918 közötti, Erdélyben történt külföldi tőkeberuházásokat. A hatodik, egyben a legnagyobb kiterjedésű, szintén hat alfejezetre tagolódó fejezet már célirányosan a vasútépítésben (hangsúlyos módon a helyi és regi-

onális érdekű vasútvonalak építésében erőteljes), a szén- és vasérckitermelő, illetve kohászati iparban, a feldolgozó és vegyi iparban, a cukorgyártásban, a villamosenergia-termelésben, valamint a bauxit és metángáz kitermelésében történt német tőkeberuházások kérdésével foglalkozik.

A német tőke erdélyi aránya nem volt elsöprő mértékű: az osztrák és francia befektetők mellett e tájegységben körülbelül 35%-ot lefedő rész illeti. Fontossága inkább abban rejlik, hogy új, a korban igen korszerűnek számító technológiák meghonosodását tette lehetővé, továbbá a régió természeti adottságait kihasználó egyes iparágak erőteljes fejlődését, a helyi és regionális érdekű vasutak építésében való jelentős (90%) részesedése révén pedig addig elmaradott vidékek felzárkózásához adott fontos impulzust. A német tőkével alapított részvénytársaságok alkalmazottai szerény, de hosszú távon megbízhatóan stabil jövedelemhez jutnak, technikai képzettségük, általános

igényszintjük magasabb az egyéb területeken dolgozóknál. E részvénytársaságok nyugdíjpénztárai határozottan pozitív szerepet játszottak az érintett vidékek hiteléletében, hiszen a helyi lakosságnak általuk nyújtott hitelek jóval előnyösebbek minden más, a térségben elérhető konstrukciónál, üzleteik pedig jó minőségű termékeket kínálnak – ismét nem csupán az alkalmazottaknak! – igen kedvező áron...

A kötet végén a szerző a kérdéskör részletes szakirodalmát vonultatja fel, mondandóját jól szerkesztett és szemléletes térképekkel teszi térben követhetővé, részletes statisztikai táblázatok segítik a kérdéskörben való elmélyülést és további vizsgálódást, végül pedig a könyv teljes terjedelmében szükség szerint többnyelvű hely-, személynév- és tárgymutatók könnyítik a tájékozódást.

Összegezve tehát: Nagy Róbert munkája a késő újkori tematikájú gazdaságtörténeti kutatások fontos eredménye, egyben újabb – helyi szinten tovább részletezhető, árnyalható – vizsgálódások lehetséges kiindulópontja, támasza.

Hermann Gusztáv Mihály

Nagy Róbert: *Capitalul – forță a transformării. Rolul capitalului german în industrializarea Transilvaniei (1880–1918)*. Presa Universitară Clujeană, 2011.

Nagy Róbert 1976-ban született a Hunyad megyei Zsilyvajdejvulkánban. Középiskolai tanulmányait a székelyudvarhelyi Tamási Áron Elméleti Líceumban végezte. Egyetemi diplomáját a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia Karán szerezte 1998-ban, majd a nevezett intézményben folytatta mesteri tanulmányait. 1999-től az BBTE Újkortörténeti Tanszékének gyakornoka, tanársegéde, 2011-től a BBTE Magyar Történeti Intézetének adjunktusa. Doktori disszertációját 2008-ban védte meg. Kutatási területe: Erdély és a közép-európai térség gazdaság- és társadalomtörténete a 19-20. században. Számos tanulmány szerzője (lásd: kmti.hiphi.ubbcluj.ro/emberek/nagy_robert-miklos).